

TEMES

La Renaixensa i la reivindicació de l'escola catalana (1870-1892)

Carola Duran Tort

UNIVERSITAT DE BARCELONA

La base 16a del Projecte de bases per a la constitució regional catalana de 1892 —o sia, les Bases de Manresa— diu textualment: «*La ensenyansa pública, en sos diferents rams y graus, deurá organisarse d'una manera adecuada a las necessitats y carácter de la civilisació de Catalunya. La ensenyansa primaria la sostindrà'l municipi y en son defecte la comarca; en cada comarca, segons sia son carácter agrícola, industrial. comercial, etz., s'establiran escolas pràcticas d'agricultura, d'arts y oficis, de comers, etz. Deurá informar los plans d'ensenyansa, lo principi de dividir y especialisar las carreras, evitant les ensenyansas enciclopédicas*»¹ i, malgrat que en aquest apartat no s'especifica la llengua vehicular de l'ensenyament, la base 4a ja deixa establert que «*la llengua catalana será la única que ab carácter oficial podrá usarse a Catalunya*». La necessitat

---

¹ *Bases per a la Constitució Regional Catalana*. Manresa, 1892. *Organització i mitjans per a l'autonomia*. Reus, 1893. Pròleg de Jordi Pujol i estudi introductori de Josep M. Ainaud de Lasarte. Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1992, pàg. 31.

de disposar d'un sistema pedagògic afí als propis ideals és present en tots els moviments socials que pretenen incidir en la societat on actuen. El moviment catalanista també volia una ensenyança que fomentés el «progrés moral i material» de Catalunya i, per això, no deixa de fer constar la voluntat de crear una pedagogia adequada als seus interessos, dedicant-li un apartat en l'esborrany de constitució que són les Bases de Manresa.

El llarg camí recorregut des de les primeres denúncies d'un ensenyament castellanitzat (1870) fins a la plasmació de les línies mestres de l'escola catalana a l'assemblea de Manresa és el que intenta recollir aquest treball sobre la reivindicació d'un model educatiu català.

Els sistemes pedagògics moderns es configuren en el segle XIX, després que la caiguda de l'antic règim i les propostes dels enciclopedistes —Diderot i Rousseau, per exemple— fan veure la necessitat d'ampliar la base social de l'educació, limitada fins llavors a un cercle reduït de persones. Els nous estats liberals van fer seva la proposta d'eixamplar l'abast de la instrucció com un mitjà per sustentar les noves idees polítiques. A l'estat espanyol, després de la implantació del règim liberal l'any 1833, també es va posar en pràctica un nou sistema educatiu d'àmbit estatal amb la creació de les Juntas Provinciales de Instrucción Pública, la regulació de l'ensenyança primària, l'obligació imposada als ajuntaments de mantenir l'escola elemental i l'organització de l'ensenyament secundari. Aquests processos van quedar definitivament establerts amb la Llei Moyano, de 1857.

L'ensenyament espanyol va ser pensat, a més, com una eina uniformitzadora, de total contingut castellanitzat, que no va tenir en compte cap de les diferències culturals i lingüístiques dels diversos pobles que formaven l'Estat. Per això, l'alfabetització a tot el territori es feia en castellà, amb continguts que ignoraven les peculiaritats culturals de les diferents parts. A Catalunya, on la immensa majoria de l'alumnat era monolingüe català, es prohibia, fins i tot, la utilització de la llengua materna com a llengua relacional entre el mateix alumnat i, òbviament, entre l'alumnat i el professorat.

Aquest sistema rígid i burocràtic, que intentava identificar *progrés* amb *cultura castellana*, no va complir les expectatives d'instrucció general que es proposava, ni tampoc no va aconseguir esborrar les diferències culturals existents. Les crítiques contra la ineficàcia i la uniformitat del model van afavorir el naixement d'escoles privades, bé per part d'entitats

religioses, com ara els jesuïtes i els escolapis, o bé per part d'entitats privades que creaven acadèmies o col·legis com un negoci rendible.

Davant d'aquesta situació de menysteniment de la llengua i la cultura pròpies a l'ensenyament, que és l'eina formativa dels futurs ciutadans, qualsevol grup mínimament organitzat i amb un projecte de recuperació nacional que considerés la llengua com el principal factor aglutinant i diferenciador havia de ser conscient de la situació i formular crítiques i avançar propostes per capgirar la situació. No és estrany, doncs, que la primera denúncia del sistema educatiu uniformitzador aparegués a la revista universitària *La Gramalla*, fundada el 1870 pel grup de joves que, després del fracàs d'aquesta revista republicana i catalanista, continuaria l'aventura editorial amb *La Renaixensa* i lideraria el moviment de recuperació nacional del darrer terç del segle XIX.

L'article «Una qüestió important», de Pere Aldavert, denuncia la situació d'injustícia que significa l'obligació de fer l'ensenyament a tots els nivells en un idioma que no és el propi de l'alumnat.² Encara que l'article fa referència a l'ensenyament oficial a Catalunya, l'autor és conscient —i ho fa palès— que la mateixa situació es dona a tots els estats centralitzadors que fan oficial la llengua annexionadora i arraconen la llengua annexionada. L'articulista recull els dos arguments que els partidaris de la uniformització utilitzen per justificar l'obligatorietat del castellà a tot l'estat i que són els mateixos que, amb variants lleugeres, encara perviuen. El primer, de caràcter pretesament sociopolític, argumenta que l'ensenyament en una llengua única facilita l'entesa entre els diferents grups que componen l'estat nació, amb la qual cosa la convivència i la cohesió interna en sortiran afavorides. El segon es basa en la possibilitat d'una difusió més àmplia de les obres científiques i literàries si estan redactades en una llengua coneguda per un gran nombre de persones. És el mateix argument que anys després es faria servir a propòsit de les obres literàries de Narcís Oller.³ La

---

² Pere A[LDVERT] MARTORELL, «Una qüestió important», *La Gramalla*, 5 (1870), 2.

³ En les cartes que Galdós escriu a Narcís Oller es troben afirmacions com aquesta: «*La novela debe escribirse en el lenguaje que pueda ser entendido por mayor número de gente*». Fons N. Oller, AHM, cartes del 8/XII/1884, 1/II/1886 i 21/II/1886. Pereda, al seu torn, també li retreu: «*es limitadísimo el público que lee, habla y siente la lengua en que V. escribe y piensa*», carta del 7/XI/1890.

refutació d'Aldavert al primer punt denuncia el mestissatge que es produeix en utilitzar una llengua que no és la materna, amb l'agreujant, en el cas català, que aquesta no ha estat encara establerta gramaticalment i no ha figurat en l'ensenyament ordinari, de tal manera que la parla resultant és híbrida i en fer-la servir es perden les bel·leses intrínseques de cada un dels llenguatges respectius. Respecte al segon punt, l'articulista opina que la major o menor difusió d'una obra no està lligada al possible nombre de lectors, sinó a la qualitat de l'obra mateixa i cita *Mirèio* de Frederic Mistral com a demostració que, malgrat la llengua minoritària en què va ser escrita, les traduccions innumbrables han fet conèixer àmpliament les bel·leses del poema original.

A la dècada dels setanta, el grup reunit al voltant de *La Renaixensa* no abandona la idea de promoure l'ensenyament de la llengua i la literatura catalanes ja que «*forma part d'aquell conjunt de projectes que constitueixen l'ideal*»,⁴ però la rigidesa del sistema oficial no permeté cap canvi en la utilització del castellà com a llengua vehicular de l'ensenyament públic. Els intents voluntaristes de fer present el català en l'ensenyament, que són recollits puntualment per la revista i encoratjats des de les seves pàgines, es manifesten en tres fronts diferents:

1. La publicació d'alguns llibres, no de text, que mantenien la cultura i la llengua catalanes a l'abast dels infants. Em refereixo, entre altres, a *Lo llibre dels noys* (1871), editat per Francesc Pelagi Briz; al *Nou Fra Anselm*, publicat a Vic el 1871, sota els auspicis de Jaume Collell; a *Jochs de la infància* (1874) de Francesc Maspons i Labrós; i *Cansons de noys y noyas* (1875), una col·laboració de Joaquim Riera i Bertran, Josep Rodoreda i Apelles Mestres. Obres que, evidentment, quedaven limitades a actuar de complement de l'ensenyament obligatori segons la voluntat dels mestres i de la família.
2. L'intent d'alguns mestres d'ensenyar el castellà a les escoles a partir de la llengua catalana. En són mostres els llibres *Guia del instructor catalán* (1872) de Marià Brossa o *El auxiliar del*

---

⁴ Antoni AULÈSTIA I PIJOAN, «L'ensenyansa de la llengua y literatura catalana», *La Renaixensa*, I (1871), pàg. 159-160.

maestro catalán en la enseñanza de la lengua castellana (1874) de Salvador Genís. De fet, aquestes temptatives van fracassar perquè la Llei imposava l'exclusivitat del castellà i per al seu ensenyament no es podia fer servir una llengua que no tenia existència legal i l'ús de la qual, a més, era prohibit i es castigava la seva utilització, fins i tot com a llengua relacional entre l'alumnat.⁵

3. El recurs a les entitats privades —ateneus, centres culturals, col·legis privats— com a substitutius de l'ensenyament oficial. En l'article d'Antoni Aulèstia, ja citat, escrit a propòsit de l'inici d'unes classes de llengua catalana al Círcol Republicà de Terrassa, organitzades per J. M. Vallès i Ribot, es deixa ben clar que no es pot esperar gran cosa de les corporacions oficials, tot i que la crònica està redactada en un moment polític que encara permetia mantenir certes esperances sobre un nou model d'estat. Altres iniciatives privades que es porten a terme en aquesta dècada són les classes de gramàtica catalana a l'Institut, a càrrec d'Ignasi Ferrer Carrió (1873); les classes de llengua catalana al col·legi que dirigia Claudi Mimó Caba (1876), abans de ser nomenat catedràtic de Geometria Analítica a la Universitat de l'Havana (1883); al Col·legi Mercantil, dirigit per Evarist Dey (1876), que també organitzava certàmens literaris, on el català era una de les llengües admeses; o al Col·legi de Sant Lluís Gonçaga (1878), on les classes eren impartides per Ferran Sallarés (1878).

---

⁵ Anys després, en un article aparegut a *La Renaixensa* del 24/VI/1886, amb el títol «La ensenyansa a Catalunya», degut segurament a la ploma de Sebastià Farnés, encara que es va publicar sense signatura, es comenta aquest intent de fer servir el català com a punt de partida amb els mots següents: «*D'ells [els mestres catalans] ha partit la iniciativa, mirada de reüll y fins molts cops impugnada, de comparar a la llengua natural d'aquest país la que se li imposa com a oficial. Però aquestes tentatives han resultat infructuosas porque lo injust no pot de cap de las maneras justificarse. La ley que imposa la ensenyansa del castellà com a exclusiva, no ja a Castilla, cosa que seria natural, sino a Catalunya, sense perjudici de que'ls que tal manan nos motejan a nosaltres d'exclusivistas, y trobin aquí gent pera aplaudirlos, aquesta ley exclusivista, repetim, no pot sufrir ni la comparació, porque aquesta comparació suposa la existencia d'altra llengua que no es l'oficial y'l catalá ja fa temps que las lleys espanyolas l'han donat per mort.*»

En resum, la dècada dels setanta fa palesa la inquietud d'alguns sectors per la no-adequació del sistema escolar a les necessitats de la societat, a qui serveix teòricament, però encara no existeix un programa estructurat sobre com ha de ser la futura escola catalana. Les reivindicacions, doncs, es limiten a demanar l'ensenyament de la llengua pròpia com a pas previ a un projecte més concret, que es desenvoluparà durant la dècada següent.

Al final dels anys setanta, el moviment catalanista, que havia arrencat a partir de les inquietuds d'un grup de joves, es consolida i, fins i tot, presenta diversos corrents ideològics, tal com es va fer evident en el Congrés Catalanista celebrat el 1880, per iniciativa de Valentí Almirall des de la tribuna del *Diari Català*, fundat un any abans. Aquest mateix any, Terenci Thos i Codina fa una petició a la Diputació de Barcelona perquè demani al Govern central la creació d'una càtedra de Llengua i Literatura Catalanes a la Universitat de Barcelona. I un cop més, els estaments oficials neguen la possibilitat d'introduir la llengua catalana en algun dels nivells de l'ensenyament. Des de *La Renaixensa* comenten la negativa de la manera següent: «No tracteu, no insinueu sisquera el pensament de que, a compte del Estat, se fundin cátedras especials de llengua y literaturas corresponents a las regions que las mereixen. Ni en Instituts de segona ensenyansa, ni sisquera en cap Universitat veureu que's fundin las ensenyansas a que acabem de referirnos. La mala fe o la ignorancia centralisadora, quan no las duas cosas al plegat, diuhen que seria fomentar lo cantonalisme, lo separatisme, l'afany de rebelió o alguna altra desgracia per l'estil.»⁶ De nou es fa evident que la posició contrària del Govern central no ha variat i que caldrà recórrer a la iniciativa privada per intentar instaurar un projecte pedagògic català.

El Primer Congrés Catalanista, que tenia el suport inicial del grup de *La Renaixensa*, de la *Il·lustració Catalana* i de les associacions excursionistes, no va complir les expectatives que els catalanistes orgànics hi havien dipositat, a causa dels maneigs poc clars que el grup liderat per Valentí Almirall va portar a terme per obtenir-ne el control. La decepció dels catalanistes renaixentistes per la marxa del congrés i la posterior reflexió sobre la incidència de la premsa diària en la societat van ser decisius en l'aparició

---

⁶ J[oaquim] R[IERA] B[ERTRAN], «Vindicació catalanista», *La Renaixensa*, 25, 27/I, 1 i 3/II/1882.

del diari *La Renaixensa*, continuador de la revista iniciada feia deu anys. Des del nou mitjà es podia tractar amb més contundència temes culturals i polítics que quedaven fora del plantejament que guiava la revista, dedicada a la «*literatura, ciencias y arts*». I la necessitat de l'escola catalana era un d'aquests temes.

Des de 1882 hi ha un degoteig constant d'articles, la majoria sense firma, però atribuïbles amb certa versemblança a Sebastià Farnés, que vehiculen unes línies mestres orientatives sobre el pensament pedagògic del grup, encara que no concreten un programa específic. Segons *La Renaixensa*, la necessitat de crear escoles catalanes es deu a la nefasta influència que l'escola castellanitzadora ha exercit sobre la societat catalana. «*El decadiment intelectual y moral que sofreix Catalunya al costat del esplendor que ostenta baix lo punt de vista material, te una causa, sinó única, decisiva: la instrucció forastera que se'ns imposa.*»⁷ Els arguments per oposar-se al sistema establert són, d'una banda, de caràcter filosoficopolític i, de l'altra, pedagògic. La imposició d'una llengua estrangera atempta contra un dret personal inalienable: «*el primer dret del home, después del dret a la vida, es lo d'expressar lo que pensa y lo que sent ab lo llenguatge propi*»;⁸ per això, aquestes lleis de proscripció del català a l'escola elemental «*deuhen combatres directament o en sos efectes, per tots los medis, com hem dit, porque aixís ho reclama el patriotisme, lo sentiment de nostra dignitat, l'instint de conservació*»⁹. A les premisses de caràcter filosòfic, justificatives del dret inherent a tota persona d'expressar-se en la llengua materna, s'hi afegixen les de caràcter pedagògic, vistos els mals resultats que l'ensenyament obligatori en castellà provoca en els escolaritzats. «*Comensan los noys catalans, entrant a l'escola, pera no ferhi mes que apendrehi termes y termes d'una llengua forastera que, o be se'ls posan a la memoria sense saberne el sentit (alguns mestres ni podrian donarlo, porque no coneixen lo català), o be'ls oblidan aixís que aniran a casa seva, mercés a la influencia mes poderosa y ab mes base que exerceixen los individuos de sa familia y sos mateixos companys de la seva*

---

⁷ [Sebastià FARNÉS]?, «La ensenyansa a Catalunya», *La Renaixensa*, 24/VI/1886.

⁸ [Joaquim RIERA I BERTRAN]?, «Dret personal», *La Renaixensa*, 20/XI/1884.

⁹ [Sebastià FARNÉS]?, «La llengua catalana en las escuelas», *La Renaixensa*, 23/I/1887.

edat.»¹⁰ I amb aquests mètodes arriben al final de l'etapa d'escolarització, als deu anys, sabent solament posar la firma «y no saben llegir encara que sia lletra d'imprenta, perquè si saben confegir las lletres no atinan en donar lo verdader sentit a las paraulas».¹¹ La proposta vehiculada per la publicació l'any 1882 planteja que l'ensenyança primària, fins als deu anys sigui «purament catalana». Amb la base de la llengua pròpia ben apresada, l'alumnat aconseguirà, en un termini de dos anys, dominar el castellà, ja que és la llengua oficial imposada. Després dels rebuigs continuats per introduir la llengua catalana a l'escola no es pot pensar en cap camí oficial per posar en pràctica l'educació en la llengua pròpia. Per això, segons el diari, caldrà recórrer un cop més a la iniciativa privada per introduir el català a l'escola. No s'escapa a l'articulista que «será verdaderament escandalós que'l poble català [...] hagi de mantenir en lo ram de la instrucció dos serveys pera estar, al cap y a la fi, mes mal servit que'ls altres pobles d'Espanya». Però, si el moviment renaixentista, per la voluntat d'uns quants joves, ha prosperat en pocs anys de tal manera que ja disposa de diaris i revistes així com d'associacions excursionistes que compleixen el doble objectiu científic i de lleure, «¿per que no hi ha d'haver qui organisi associacions pera la ensenyansa catalana?».¹² En els articles esmentats no se'ns proporcionen més dades sobre el funcionament possible de l'associació pedagògica, però l'autor del treball, en una posició socialment avançada, vol fer extensible l'ensenyament en català a la classe obrera a través dels ateneus, dels centres, de les societats recreatives amb cursos de capacitació i d'especialització de manera que s'obtidrien dos guanys al mateix temps: afavorir els estudis en català en rams diversos de la indústria i atreure la classe obrera al moviment catalanista.

La inquietud per l'ensenyament català amb una clara vocació social, demostrada en aquests articles, em fa sospitar, un cop més, que Sebastià Farnés n'és l'autor. Però no és l'únic que es preocupa per la pedagogia. Per exemple, aquest mateix any 1884, durant els mesos d'agost, setembre,

¹⁰ [Sebastià FARNÉS]?, «La ensenyansa oficial a Catalunya», *La Renaixensa*, 7/XI/1882 i també a «La ensenyansa a Catalunya»...

¹¹ «La ensenyansa oficial a Catalunya»...

¹² «La ensenyansa catalana», *La Renaixensa*, 15, 17/II i 7/III/1884.

octubre i novembre, el diari publica una llarga sèrie d'articles sota el títol «La ensenyansa», signada per R (Joaquim Riera i Bertran). L'interès pel tema pedagògic com a base fonamental per a la causa catalanista es concreta en l'accèssit concedit a la memòria *Les escoles catalanes*, de Francesc Flos i Calcat, en el certamen organitzat pel Centre Catalanista Provensalench de l'any 1886.

El Centre Catalanista Provensalench, sorgit al poble, encara independent, de Sant Martí de Provençals a imatge del Centre Català, disposava d'un òrgan oficiós d'expressió en la revista *L'Arch de Sant Martí*, germana petita de *La Renaixensa*, on col·laboraven molts dels seus redactors i que demostrava un caràcter més bel·ligerant que la germana gran. El director, Joan Serra i Sulé, va oferir un premi al certamen per a un treball que tractés de l'organització del catalanisme. El jurat, format per Josep Coroleu, Àngel Guimerà, Damas Calvet, Francesc Ubach i Vinyeta i Emili Coca i Collado, que actuava de secretari, va atorgar el premi a Josep Narcís Roca i Farreras pel treball *Organisació de la causa regional*. L'accèssit, com ja he dit, va ser per a Flos i Calcat. La memòria, estructurada en tres parts —*Influència de l'escola catalana dins del catalanisme; Les escoles catalanes, considerades pedagògicament i Organització de les escoles catalanes*— sintetitzava i desenrotllava aquelles propostes, una mica inconnexes, que havia avançat el diari.¹³

La presència de personatges lligats a *La Renaixensa*, fet habitual en els certàmens, que eren considerats actes de propaganda catalanista, va donar com a resultat la ressenya elogiosa del treball pel mateix redactor que l'any 1882 ja parlava del tema¹⁴ i l'ingrés de Flos i Calcat dins l'òrbita renaixentista, primer com a corresponsal del Masnou (agost de 1886) i poc després com a fundador del Centre Català de la mateixa població (octubre de 1886), de la junta del qual va formar part el 1887.¹⁵ Aquesta és també la

---

¹³ Aquesta memòria, que va ser publicada per la impremta de *La Renaixensa* el 1886, és fàcilment consultable en l'edició facsímil que la Universitat de Barcelona va publicar el 1980, amb una introducció de Josep González-Agapito i Conrad Vilanou. Sobre Francesc Flos i Calcat es recomana el llibre de Lluís DURAN i Jordi FLOS, *Flos i Calcat: Catalanisme i escola*, Barcelona, Rafael Dalmau, 2001.

¹⁴ «La ensenyansa oficial a Catalunya»...

¹⁵ «Acta de la sessió inaugural celebrada lo 15 de janer de 1887», *La Renaixensa* (Barcelona), 1887.

via que el va posar en contacte amb el Centre Escolar Catalanista —entitat formada per universitaris, lligada al Centre Català i pensada com a escola per als nous quadres del catalanisme. El seu president, Lluís Claramunt, va pronunciar el discurs inaugural de l'any 1887 sota el títol «Escolas catalanas, rahó que ha assistit al Centre pera intentar son plantejament, medis pera sa realisació y utilitat que las mateixas han de reportar a la causa del catalanisme», on proposa la creació d'un patronat per posar en funcionament l'escola catalana, recollint aquell suggeriment ja present en el diari l'any 1884.¹⁶ Aquesta proposta anima Flos i Calcat a redactar *La ensenyansa en las escuelas catalanas*, publicat pel Centre Escolar Catalanista, on estableix les matèries que haurien de configurar l'ensenyament en català.¹⁷

El Patronat inicia la seva marxa amb la tramesa de butlletes d'inscripció als possibles associats per obtenir fons per finançar-lo. Sembla, doncs, que de manera voluntarista, igual que en altres fites del moviment catalanista, s'aconseguirà posar en funcionament una escola diferent. Des de les pàgines de *La Renaixensa* es felicita els joves i se'ls encoratja a continuar l'acció per la dignitat de Catalunya: «*Davant de la seguretat y fermesa ab que treballa'l Centre Escolar Catalanista, pensem involuntàriament en Hungria y en Bohemia dintre de l'Austria, y en general en todas las naciones que han reivindicat sos drets; en todas, lo primer pas pràctich donat per lo camí de las llibertats patrias fou donat per lo jovent escolar, mogut per la viva set de justicia y per l'afany de verdadera llibertat; llibertat y justicia que no existeixen, estan eclipsadas, mentres no brilla'l sol esplendorós de la patria*».¹⁸ Però tot i haver aconseguit importants suports i tenir aprovats els Estatuts del Patronat, el projecte no va tirar endavant. Si hem de buscar les causes de l'ajornament, caldria potser recordar que, just en aquest moment, es produeix l'escissió del Centre Català, amb la sortida del Centre Català de Sabadell, el Centre Escolar Catalanista i el Centre Català del Masnou. Els esforços per constituir la Lliga de Catalunya i les picabaralles

---

¹⁶ *La Renaixensa* recull i elogia la proposta en un article titulat «La llengua catalana en las escuelas», aparegut el dia 23/I/1887.

¹⁷ Francesc FLOS I CALCAT, *La ensenyansa en las escuelas catalanas*, Barcelona, Genís Susany i Novell, 1887.

¹⁸ [Sebastià FARNÉS]?, «Lo patronat de las escuelas catalanas», *La Renaixensa*, 7/VIII/1887.

amb els almirallians del Centre Català a propòsit, per exemple, de l'Exposició Universal i dels Jocs Florals de 1888 no devien permetre despendre energies en una nova empresa com la del Patronat.

Tanmateix, la voluntat d'aconseguir una escola catalana continua sent present, com ho demostren la petició inclosa en el «Missatge a la Reina Regent», redactat per Àngel Guimerà, on es demana que «*la ensenyansa a Catalunya sia donada en llengua catalana*»; o el llarg requeriment adreçat al diputat per Arenys, Enrique de Orozco, perquè formuli una petició al Congrés dels Diputats per declarar oficial la llengua catalana en l'ensenyament;¹⁹ o la comunicació de la Lliga de Catalunya a les Juntes Provincials d'Instrucció del 4 de maig de 1888 «*reclamant la atenció de la mateixa respecte a la necessitat de procurar que la ensenyansa en las escuelas de primeras letras comensi y's basi en nostre idioma natural*»;²⁰ o les intervencions dels mestres catalans en el Congrés Nacional Pedagògich, celebrat amb motiu de l'Exposició Universal.

Sebastià Farnés, com a participant en el Congrés i com a redactor del diari, fa la crònica del tema que més l'interessa: «*En las provincias del Nort i del Est d'Espanya ahont no es la castellana la llengua nadiua, quins procediments deuran emplearse pera ensenyar als noys?.*»²¹ El tema, que possibilitava la discussió sobre la necessitat de fer l'ensenyament en la llengua natural, presentava, evidentment, un vessant pedagògic, però també un de polític. Ignasi Ferrer i Carrió va esquivar la visió regionalista del tema i es va centrar en la qüestió pedagògica; Antoni Bori i Fontestà va situar-lo en el terreny pràctic de la incomprensió lingüística de l'alumnat si les explicacions no es fan en la llengua materna; Sebastià Farnés, des de la seva posició de bel·ligerència catalanista, va trobar el suport en la incongruència legislativa que significava la imposició de l'ensenyament en una llengua forana, qualificant-la de «*doblement criminal*», perquè atempta contra el dret universal a l'educació i perjudica l'aprenentatge de la llengua pròpia en benefici de l'aliena. Finalment, Josep Franquesa i Gomis va

---

¹⁹ «La llengua oficial. Al diputat per Arenys Don Enrich de Orozco», *La Renaixensa*, 4, 8, 18, 25/III i 1, 8, 22 i 26/IV/1888.

²⁰ *La Renaixensa*, 8/V/1888.

²¹ S[ebastià] FARNÉS, «Congrés Nacional Pedagògich de Barcelona», *La Renaixensa*, 12, 14, 15 i 16/VIII/1888.

reclamar també «*la educació y la instrucció catalana dels noys*». Les propostes dels catalans van rebre el suport explícit d'un representant de Galícia i d'un altre de la província d'Osca, però van ser durament atacades pels mestres castellans. La conclusió final del tema va quedar redactada de la manera següent: «*La ciencia pedagogica reclama que als noys se'ls instruïxi en la llengua que coneixen*» i va ser aprovada amb els vots en contra —cinc— dels delegats castellans.

Aquesta conclusió va servir de base a Francesc Flos i Calcat per redactar uns articles a *La Renaixensa*, com a continuació dels seus treballs anteriors a favor de l'escola catalana.²² En un d'aquests darrers articles, encara es fan patents les esperances dipositades en el Patronat previst. Però un nou entrebanc en va frenar l'actuació. Al final de l'any 1888 entra a les Corts el nou codi civil perquè sigui aprovat, presentat pel ministre de Gràcia i Justícia, Manuel Alonso Martínez. Encara que en ambients jurídics es creia necessària la redacció d'un nou codi que unifiqués els diferents ordenaments vigents, l'article 15, que regulava les condicions necessàries per acollir-se al dret particular, restringia de tal manera els individus que s'hi podien regir que condemnava a mort per inanició l'únic dret català que encara es mantenia viu. La veu d'alarma va ser donada el gener de 1889 per *La Renaixensa* i el codi unificat es va considerar un nou atemptat centralista per esborrar un dels trets essencials de Catalunya. La Lliga de Catalunya i el Centre Escolar Catalanista van encapçalar una campanya en defensa del dret propi, tot considerant-la com una prova de foc per mesurar la incidència del moviment catalanista en la societat catalana.

Els primers actes de protesta organitzats a Sabadell, Sant Sadurní, Reus, Granollers; la recollida de firmes entre els estudiants, promoguda pel Centre Escolar Catalanista; la proclama de la Lliga de Catalunya; el míting del Teatre Novetats, amb la intervenció de totes les forces polítiques en un clima d'entesa excepcional, i la creació de centres catalanistes a la Catalunya interior van mantenir desbordades les entitats afins a la Lliga de Catalunya. El trasbals va ser tan important que es va reflectir fins i tot en els parlaments del consistori dels Jocs Florals, celebrats pocs dies després

---

²² Francesc FLOS I CALCAT, «Un pas mes», *La Renaixensa*, 22, 29/VIII i 2, 8 i 9/IX/1888.

de l'entrada en vigor del nou codi, l'1 de maig. El president del consistori, Àngel Guimerà, va començar el seu discurs amb un crit d'esperança: «*Catalunya no ha mort*» i l'acabà amb una advertència: «*Jo'us dich, senyors de Madrid, la terra está conturbada y plora ab llágrimas de desesperació y de ira. Claris y Casanovas trucan en sas sepulturas y las armas se mouhen solas sobre la espona del llit dels nostres pagesos. Ah, senyors de Madrid, que la paciència de Catalunya s'acaba!*»²³ Davant la disjuntiva de dedicar els esforços del moviment catalanista a un projecte de futur, com era el de les escoles catalanes, o a la defensa d'un tret identificatiu de la nació catalana en perill de desaparèixer, l'elecció no podia ser dubtosa i el Patronat va aparcar momentàniament la seva actuació.

De totes maneres, l'any 1890 es constituí un nou Patronat de les Escoles Catalanes, sota la presidència de Josep M. Valls i Vicens i el secretariat a càrrec de Francesc Flos i Calcat, que tampoc no va aconseguir el propòsit de fundar escoles catalanes. Només l'escola que Eusebi Güell i Bacigalupi, lligat al moviment renaixentista des dels inicis, va fundar el 1891 en la recentment creada Colònia Güell responia al model d'ensenyament català.

El 1892 és l'any de les Bases de Manresa. La formulació de la base 16a, que estableix una escola de continguts catalans, demostra que la creació d'una xarxa escolar és encara una de les prioritats del moviment catalanista. La base va ser defensada per ponents que ja havien destacat en la denúncia de l'escolarització uniformadora. El primer que va informar sobre l'article va ser Pere Aldavert, que va fer una crítica de l'arcaisme del sistema educatiu espanyol i va advocar per un ensenyament menys memorístic, més adequat a les necessitats de la societat coetània, amb la presència de les llengües que lideraven en els descobriments científics —anglès, alemany, francès— i la limitació de les llengües clàssiques als estudiants de dret, de filosofia. En el camp universitari, va fer veure la urgent necessitat de millorar l'ensenyament de la medicina, d'acord amb els darrers avenços científics, i l'obligació d'estudiar el dret català en les carreres jurídiques. Josep Franquesa i Gomis va insistir en la defensa de la llengua catalana com a llengua única de l'ensenyament primari, perquè la castellanització

---

²³ Discurs presidencial dins «Llibre dels Jochs Florals de 1889». Barcelona, *La Renaixensa*, 1889, pàg. 47-66.

obligatòria és el camí d'entrada de la invasió de costums aliens. Josep Puig i Cadafalch va advocar per l'especialització dels ensenyaments i la regionalització de la ciència en contra de l'enciclopedisme buit. No es va presentar cap moció en contra.

Però tot i la bona voluntat que el moviment catalanista demostrava envers l'escola catalana, no va ser fins al 1898, amb la creació del Col·legi Sant Jordi, impulsat i dirigit per Francesc Flos i Calcat, que es van materialitzar els projectes per a un sistema pedagògic arrelat a la societat catalana.